

CONSTANTIN CRĂESCU

VITEJII LUI ȘTEFAN CEL MARE

8 noiembrie 1473. Domnul Moldovei se pregătește să intre cu oștile în Țara Românească pentru a-l înscăuna pe Laiotă Basarab. Pregătirea se face la hotarul dintre cele două țări. Povestește *Letopiseșul* numit al lui Grigore Ureche: „... dacă au sosit Ștefan vodă la margine, noemvrie 8 zile, au împărțitu steagurile oștii sale pre Milcov. Și decii s-au împreunat cu Radul vodă, joi, într-aceiași lună, 18 zile, la locul ce se chiamă Cursul Apei. Și dându războiu vitejaște de îmbe părțile, s-au bătut acolo până în sară...”¹. Campania a durat până la 28 noiembrie, după care Ștefan a poruncit întoarcerea în Moldova. La sosirea în cetatea de scaun, „... mitropolitul cu tot clerul bisericesc i-au făcut o întâmpinare minunată și frumoasă, dar mai ales proslăvind pe Dumnezeu pentru toate câte dăruise robului său, Ștefan voievod. Și atunci a făcut acolo mare ospăț mitropoliților și vitejilor săi”², urmează *Letopiseșul anonim* al Moldovei.

Dincolo de semnificația gestului domnesc făcut întru lauda lui Dumnezeu³, sau de semnificația zilei alese – 8 noiembrie fiind sărbătoarea Sfinților Arhangheli Mihail și Gavril – data menționată reprezintă prima atestare a vitejilor lui Ștefan cel Mare. Este adevărat, *Letopiseșul anonim* îi amintește pe viteji și anterior, dar cu referire la cei din Țara Românească: în lupta de la Soci, împotriva Radului voievod (7 martie 1471), „mulți viteji au fost prinși atunci, care au și fost tăiați. A lăsat vii numai pe doi boieri mari, Mircea comis și Stan logofăt”⁴.

Problema vitejilor lui Ștefan cel Mare a preocupat pe istorici de-a lungul vremii. De la studiile de istorie militară⁵ la cele de istorie socială⁶, s-au încercat numeroase explicații pentru înțelegerea acestei categorii sociale. Alexandru V. Boldur arăta, de pildă, referindu-se la viteji, că, „uneori, în cronică, acest titlu precede titlului de boier, dar aceasta nu înseamnă că vitejii erau o categorie socială aparte față de boieri și că în ierarhia socială a timpului se aflau deasupra lor. Dacă

¹ Ștefan cel Mare și Sfânt 1504–2004. *Portret în cronică*, Sfânta Mănăstire Putna, 2004, p. 51 (în continuare, *Portret în cronică*).

² *Ibidem*, p. 16.

³ Ștefan S. Gorovei, *Gesta Dei per Stephanum Voievodam*, în vol. *Ștefan cel Mare și Sfânt 1504–2004. Atlet al credinței creștine*, Sfânta Mănăstire Putna, 2004, p. 393.

⁴ *Portret în cronică*, p. 15.

⁵ N. Iorga, *Istoria armatei românești*, ed. N. Gheran și V. Iova, București, 1970; I. Bogdan, *Documentul Răzenilor din 1484 și organizarea armatei moldovene în secolul XV*, în *ARMSI*, s. II, t. XXX, 1908, p. 403–406; Radu Rosetti, *Istoria artei militare a românilor până la mijlocul veacului al XVII-lea*, ed. Petre Otu, București, 2003, p. 73–74.

⁶ N. A. Constantinescu, *Formarea „vitejilor” la români în Evul Mediu*, București, 1942.

ar fi așa, vitejii ar fi figurat înaintea boierilor în actele de cancelarie domnești în care se vorbește de membrii sfatului prezenți la luarea hotărârii, dar aceasta nu se constată⁷. Autorul i-a așezat în rândul boierimii pe viteji, deoarece, considera el, „expresia «*a face viteji*» înseamnă, desigur, a acorda o distincție militară. Acordarea acestui titlu însemna în același timp și acordarea boieriei unui viteaz care nu era de proveniență boierească”⁸.

Într-un studiu special închinat vitejilor și vitejiei, N. A. Constantinescu îi socotea pe viteji drept un rang, din care se recruta însuși boierimea⁹. Tot în rândul boierimii i-a inclus pe viteji și A. Cazacu, găsind că la nivelul acestei instituții se poate constata asemănarea dintre societatea medievală moldovenească și cea apuseană¹⁰. La rândul său, N. Iorga era de părere că „numărul vitejilor era în jur de 3.000 în veacul al XVI-lea; în luptele lui Ștefan cel Mare ei sunt strălucita cavalerie boierească nimicită numai la 1476, în lupta de la Valea Albă, pentru a fi apoi făcută din nou”¹¹, fără a preciza, însă, din ce categorie se ridicau aceștia. Anterior, I. Bogdan crezuse că vitejii se ridicau din rândurile țărănimii, aducând ca argument celebrul document al Râzenilor¹². A. Balotă a observat că vitejii lui Ștefan vođă lipsesc din actele de cancelarie, ei fiind amintiți numai de textul cronicii. Explicația ar fi că „vitejii [...] nu au făcut parte din societatea feudală care s-a reflectat în urice. Ei nu au fost nici sftnici domnești și nici nu au participat la divanele voievodului ca «vitejii» lui Bogdan «Descălecătorul»”¹³. Atunci, cine au fost vitejii lui Ștefan cel Mare ?

În *Letopisețul anonim* îi regăsim, de cele mai multe ori, în legătură cu acțiuni și gesturi de putere ale voievodului, pline de semnificație. I-am văzut deja în momentul întoarcerii din campania încununată de succes împotriva Țării Românești, din 1473, făcând probabil parte din alaiul acelei *entrée royale* în cetatea de scaun a țării. Ospățul de care vorbește cronica este posibil să nu fi avut loc tot atunci, dat fiind că era tocmai perioada postului Crăciunului, ci mai târziu, în preajma vreunei sărbători¹⁴, cel mai probabil de Sfântul Nicolae.

Participanți la ceremonia de întâmpinare a oștii biruitoare trebuie să fi fost vitejii și după lupta de la Vaslui (10 ianuarie 1475), când „a fost atunci veselie între oameni și la toate domniile dimprejur și la toți creștinii drept-credincioși, căci a

⁷ Alexandru V. Boldur, *Ștefan cel Mare, voievod al Moldovei (1457–1504). Studiu de istorie socială și politică*, ediția a II-a, revăzută și adăugită de către autor, îngrijită de Cătălina Chelcu și Marius Chelcu, Iași, 2004, p. 103.

⁸ *Ibidem*.

⁹ N. A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 28.

¹⁰ A. Cazacu, *Vitejii*, în V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV–XVII)*, București, 1957, p. 194–197.

¹¹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 36.

¹² I. Bogdan, *op. cit.*, p. 403–404.

¹³ A. Balotă, *Vitejii lui Ștefan cel Mare*, în *SAI*, IX, 1967, p. 55.

¹⁴ Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 402.

biruit Domnul limbile păgâne cu mâna robului său, Io Ștefan voievod. Și însuși Ștefan voievod a făcut atunci mare ospăț mitropoliților și vitejilor săi și tuturor boierilor săi, de la mare până la mic. Și a dăruit atunci multe daruri întregii lui oștiri și laudând pe Dumnezeu pentru cele ce au fost”¹⁵. Jan Długosz adaugă, la acestea, câteva rânduri care i-au făcut pe istorici să considere că vitejii se ridicau dintre țărani: „toată oastea lui s-a îmbogățit din prada luată de la turci: aur, argint, purpură, cai și scule scumpe. Pe mai mulți țărani i-a făcut boieri”¹⁶.

Șirul participărilor la ceremoniile triumfale ale voievodului ia sfârșit odată cu bătălia de la Valea Albă (Războieni, 26 iulie 1476). „Au biruit atunci blestemații turci și cu muntenii hicleni. Și au căzut acolo vitejii cei buni și mulți boieri mari și oștenii cei buni și tineri, și oastea bună și vitează, și husarii oșteni viteji s-au topit atunci. Și a fost atunci mare întristare în Țara Moldovei și în toate țările și domniile din jur și la creștinii drept-credincioși, când au auzit că au căzut vitejii cei buni și bravi, și boierii mari, și oștenii cei buni și tineri, și oastea cea bună și vitează și aleasă, și cu husarii cei viteji sub mâinile limbilor necredincioase și păgâne și sub mâinile muntenilor păgâni, ca unii ce au fost părtași cu păgânii și au fost de partea lor, împotriva Creștinătății”¹⁷. Observăm dimensiunea aproape apocaliptică pe care anonimul moldovean o dă înfrângerii de la Valea Albă. Moldova toată, ba chiar și Creștinătatea întregă, împotriva căreia se ridicaseră muntenii „hicleni și păgâni”, păreau pierdute odată cu „oștirea cea bună și vitează” a țării.

Nu se știe cât va fi durat refacerea acestei oștiri și nici dacă ea a fost într-adevăr nimicită cu totul. Cert este că în bătălia de la Râmnic, acolo unde toți „vitejii și boierii lui Țepeluș au căzut”, oastea lui Ștefan a obținut o nouă victorie. Principele s-a întors, ca și după bătălia de la Vaslui, ca un purtător de biruință și „a instituit atunci mulți viteji și a dăruit atunci multe daruri și îmbrăcăminte scumpă boierilor săi, și vitejilor și întregii lui oștiri. Și pe toți, după vrednicie, i-a slobozit pe fiecare la ale sale și i-a învățat să laude și să binecuvânteze pe Dumnezeu pentru cele ce au fost, pentru că de la Dumnezeu au fost cele întâmplare”¹⁸.

Cronicarul aduce, ca element de noutate în acest pasaj, relatarea explicită privind instituirea vitejilor. Se va repeta acest lucru și după bătălia din Codrii Cosminului, când „a slobozit toată oastea sa, pe fiecare la ale sale, și așa a poruncit tuturor vitejilor și boierilor săi, să se adune în ziua Sfântului Nicolae, în târgul numit Hârlău. Deci, s-au adunat toți în acea zi. Și acolo, atunci, domnul Ștefan voievod a făcut mare ospăț tuturor boierilor săi, de la mare până la mic și atunci a instituit mulți viteji și i-a dăruit atunci cu daruri scumpe, fiecare după vrednicia sa.

¹⁵ *Portret în cronică*, p. 17.

¹⁶ *Ibidem*, p. 164.

¹⁷ *Ibidem*, p. 17.

¹⁸ *Ibidem*, p. 18.

Și i-a slobozit la ale lor și i-a învățat să laude și să binecuvânteze pe Dumnezeu [...]”¹⁹. Cu aceasta, prezența vitejilor în cronica lui Ștefan voievod ia sfârșit.

În legătură cu apartenența socială a vitejilor, multă cerneală a curs până acum și va mai curge încă. Un segment atât de important al stărilor din Moldova medievală, prezent în cronica de curte în procent destul de semnificativ, s-ar fi cuvenit să se reflecte și în actele de cancelarie, atâtea câte s-au păstrat, din perioada ștefaniană. Așa ar fi logic, dacă ne gândim numai la faptul că *înstituirea vitejilor* era urmată de *înzestrarea* lor cu proprietăți. Ce ne spun, însă, documentele ?

Primul dintre ele, datat 1 februarie 1481, arată pe domn cumpărând de la Danco și de la nepoții lui de soră, Giurgea, Anușca, Vasutca, Mărie și Neagșa, satul Selivestri, de la Cobâle, cu 200 de zloți. Acest sat va fi schimbat cu Borileștii și Drăgoteștii din Câmpul lui Dragoș, aflate în proprietatea Mărinei Lolca, pentru a fi dăruite Mănăstirii Tazlău. Proprietarul satului Selivestri, Danco, este fiul lui Sima și nepotul lui Dragoș viteazul²⁰.

Celălalt document, din 7 ianuarie 1491, este o întăritură de patru sate – Brătuleștii, Fedeleșanii, Goeștii și Vârstații – pentru nepoții lui Bratul viteazul²¹.

Dintre cei doi viteji prezenți în actele de la Ștefan cel Mare, mai cunoscut este Dragoș viteazul. La 30 martie 1392, când Roman voievod dăruia lui Ioaniș viteazul satele Ciorsaceuți, Vladimirăuți și Bucurăuți, pe Siret, pentru credincioasă slujbă, în mărturia sfatului este menționată și credința lui Dragoș viteazul²². Prezența lui în sfat va fi atestată până la 15 iunie 1431²³. A stăpânit satul Gârbești, pe Șacovăț, pe care fiul său, Sima, avea să-l vândă²⁴. Printre descendenții lui Dragoș viteazul s-a numărat Costea Albotă, postelnicul lui Petru vodă Rareș²⁵.

Bratul viteazul rămâne deocamdată necunoscut.

Am amintit mai sus pe Ioaniș viteazul. În afară de faptul că el a primit, pentru credincioasă slujbă, trei sate într-un hotar, despre Ioaniș se mai știe că a făcut parte din sfatul domnesc de la 18 aprilie 1397²⁶ până la 28 iunie 1401²⁷.

Între manuscrisele care conțin letopisețul lui Grigore Ureche se află și acelea care dau informații despre domnia Iugăi vodă. Se spune despre el că „au descălecat orașe prin țară tot pe la locuri bune și le-au ales sate și le-au făcut ocoale pren pregiur și au început a dărui ocine prin țară a voinici, ce făcea vitejii la oști”²⁸. Or, din domnia Iugăi vodă s-a păstrat un document care menționează mărturia lui

¹⁹ *Ibidem*, p. 20.

²⁰ **DRH**, A, II, p. 356–357, nr. 233.

²¹ *Ibidem*, III, p. 168–169, nr. 84.

²² *Ibidem*, I, p. 3, nr. 2.

²³ *Ibidem*, p. 154, nr. 103.

²⁴ *Ibidem*, II, p. 380, nr. 250.

²⁵ Maria Magdalena Székely, *Sfetcicii lui Petru Rareș*, Iași, 2002, p. 365.

²⁶ **DRH**, A, I, p. 7, nr. 5.

²⁷ *Ibidem*, p. 19, nr. 13.

²⁸ Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediția P. P. Panaitescu, București, 1955, p. 68.

Costea viteazul²⁹. Chiar dacă alte acte care să ateste informația din cronică nu au mai ajuns până la noi, este de presupus că și Iuga vodă a instituit viteji, în scurta-i domnie.

Din vremea lui Alexandru cel Bun avem atestarea lui Tamaș viteazul ca membru în sfat³⁰. De menționat că acesta apare și ca stolnic³¹, dar și ca vornic³² și ispravnic de act.

Un personaj destul de interesant pare a fi fost Drăgoi viteazul, de la Tulova, dacă în documente va fi fiind vorba despre una și aceeași persoană. El apare în sfat cu epitetul de viteaz la 28 noiembrie 1399³³, este prezent și la 29 iunie 1400³⁴, alături de copiii săi, după care dispare în mod misterios, pentru a reapare la 2 august 1414³⁵, când este numit *jupan*.

Elementul comun pentru toți vitejii amintiți mai sus este acela că ei apar mai ales în sfatul domnesc. Nu au dregătorii, dar au statutul unor mari seniori, stau în preajma domnului, oferindu-și serviciile de *consilium et auxilium* și, probabil, toți au stăpâniri importante.

Din cauza lipsei izvoarelor, multe întrebări rămân fără răspuns. De pildă, dacă Drăgoi viteazul este una și aceeași persoană cu jupan Drăgoi de la Tulova, atunci există vreă legătură de rudenie între el și Ion vornic (Oană de la Tulova), ctitorul mănăstirii Humor ? Și, oare, cum putem interpreta gestul lui Ștefan cel Mare, de a închina unei ctitorii boierești un *Tetraevanghel* de valoarea aceluia din 1473 ? Să găsim explicația în legăturile de rudenie dintre aceste personaje ? Din păcate, nu putem pune nici un temei documentar acestor supoziții.

În vremea lui Ștefan, vitejia apare ca o instituție aflată la apusul ei. Vitejii, aidoma cavalerilor occidentali, își regăsesc rațiunea existenței lor în războaiele purtate de suveran; nu întâmplător, prezența lor în cronică se face simțită în preajma evenimentelor aflate în legătură cu fapte de arme. Dacă stăpânirea unei suprafețe de pământ era semnul distinctiv al unei demnități nobiliare, calitatea de „viteaz” reprezenta împlinirea unei vocații și, de ce nu, a unei meniri: aceea de războinic. În vremurile în care statul de la răsărit de Carpați abia se înfiripa, rolul acestora era unul primordial, vital chiar. Prezența vitejilor în sfatul țării dovedește aceasta. Din rândurile lor se vor „extrage” elementele aristocrației Moldovei de mai târziu.

Nici unul dintre vitejii lui Ștefan, însă, nu mai are statutul predecesorilor din vremea lui Roman voievod sau Alexandru cel Bun. Formau ei, oare, acea „oaste bună și vitează” și numai atât ? Trebuie să ne imaginăm că acești viteji, care

²⁹ DRH, A, I, p. 10, nr. 8.

³⁰ *Ibidem*, p. 26–27, nr. 18.

³¹ *Ibidem*, p. 14–15, nr. 10.

³² *Ibidem*, p. 19, nr. 13.

³³ *Ibidem*, p. 12, nr. 9.

³⁴ *Ibidem*, p. 14–15, nr. 10.

³⁵ *Ibidem*, p. 51, nr. 36.

sunt separați de boieri în textul cronicii, asigurau întreaga armată de slujitori de pe lângă curțile domnești din țară și, probabil, aveau stăpâniri în locurile în care slujeau. Categoria socială din care se ridicau era cea a oamenilor liberi. Și, fiindcă lipsesc documentele care să ateste danii de ocini către vitejii instituiți cu diverse privilegii, cred că putem spune că aceste ocini *existau deja* în stăpânirea lor. Or, raportându-ne la definiția dată de d-l Ștefan S. Gorovei, conform căreia „prin boierime se înțelege acea stare socială definibilă prin stăpânirea liberă a unei întinderi de pământ, în virtutea și în baza unui document. Oricât de mică ar fi fost această întindere de pământ, ea asigura, din punct de vedere juridic, statutul de om liber, căruia accesul la funcțiile în aparatul de stat îi era neîngrădit”³⁶, înseamnă că vitejii se ridicau dintre boieri, adică dintre stăpânii de pământ. Era probabil o categorie intermediară între boierimea de rând și dregători, ale cărei atribuții erau mai mult militare. De altfel, *Cronica moldo-germană* dă pentru viteji sinonimul „cavaleri”: „și a venit cu multă pace la Suceava, la scaunul țării sale, și a lăudat pe Dumnezeu, cu vlădicii și arhidiaconii și cavalerii săi și cu toți supușii lui”³⁷; or, cavalerii nu puteau fi decât nobili.

Un alt aspect, referitor la raporturile dintre voievod și vitejii săi, ține de natura gesturilor de putere pe care le face Ștefan. Instituirea vitejilor are loc în cadrul unor ceremonii solemne, pline de semnificații sacre, deși, la prima vedere, actul de instituire este unul cât se poate de temporal. Fiind încărcată cu semnificație simbolică, instituirea presupunea, probabil, un întreg ritual. Cronica menționează acordarea de daruri în aceste momente. Poate fi vorba despre plata oștilor, care avea loc după fiecare acțiune militară a domniei. Toate aceste gesturi erau menite să strângă legătura dintre monarh și supușii săi, condiție necesară și obligatorie pentru a apropia voința domnului de interesele țării. Construcția unei biserici pe locul unei lupte împotriva necredincioșilor păgâni are semnificația unei uriașe rugi pentru iertarea păcatelor celor care au căzut pe câmpul de bătălie și este, totodată, un gest menit a aduce la cunoștința țării că domnul nu i-a uitat pe cei care au căzut în numele Crucii. Ne-o dovedește inscripția pusă pe biserica de la Războieni, la 18 noiembrie 1496³⁸:

*„În zilele bincredinciosului și de Hristos iubitorului
domn Io Ștefan voievod, din mila lui Dumnezeu domn al Țării
Moldovei, fiul lui Bogdan voievod, în anul 6984, iar al domniei
sale anul 20 curgător, s-a ridicat puternicul Mahmet, împăratul
turcesc, cu toate puterile sale răsăritene; și încă și Basarab*

³⁶ Ștefan S. Gorovei, *Clanuri, familii, autorități, puteri (Moldova, sec. XV–XVII)*, în *ArhGen*, I (VI), 1994, 1–2, p. 85.

³⁷ *Portret în cronică*, p. 25.

³⁸ Ștefan cel Mare și Sfânt 1504–2004. *Biserica. O lecție de istorie*, Sfânta Mănăstire Putna, 2004, p. 224–225.

voievod, poreclit Laiotă, a venit cu el, cu toată țara sa băsărăbească. Și au venit să prade și să ia Țara Moldovei, și au ajuns până aici, la locul numit Pârâul Alb. Și noi, Ștefan voievod, și cu fiul nostru, Alexandru, am ieșit înaintea lor aici și am făcut mare război cu ei, în luna iulie 26; și cu voia lui Dumnezeu, au fost înfrânți creștinii de păgâni. Și au căzut acolo mulțime mare de ostași ai Moldovei. Atunci și tătarii au lovit Țara Moldovei din partea aceea. De aceea a binevoit Io Ștefan voievod cu buna sa voință a zidi această casă în numele Arhistrategului Mihail și întru rugă sieși și doamnei sale, Maria, și fiilor săi, Alexandru și Bogdan, și pentru amintirea și întru pomenirea tuturor drept-credincioșilor creștini care s-au prăpădit aici. În anul 7004, iar al domniei sale anul 40 curgător, în luna noiembrie 18’.

Adăugăm și faptul că biserica are hramul unui sfânt militar, Arhanghelul Mihail, dovadă a prețuirii pe care Ștefan o arăta memoriei oștenilor săi, veritabil act de solidaritate cu supușii și de pioșenie. Este ceea ce Jean-Paul Roux observa la monarhia occidentală: „principele era la fel de strâns legat de popor pe cât era de Dumnezeu; sau mai degrabă, întrucât poporul era material mai accesibil decât Dumnezeu, legăturile suveranului cu el erau mai bine percepute. Din popor emana regele. Asupra poporului iradia pretutindeni influența regală, iar de la popor către rege convergea tot ceea ce provenea din regat”³⁹. În vacarmul continuu al armelor, care asurzise Moldova mai bine de un deceniu, gestul voievodului avea menirea de a descrie un arc peste timp: Ștefan nu era un cuceritor, nu pentru slava sa luptase la Războieni, ci pentru împlinirea voinței lui Dumnezeu. Ridicarea bisericii era un act de pioșenie, dar și de recunoștință față de „vitejii” săi.

„Dreapta și credincioasa slujbă” – sintagmă ce revine deseori în documentele Țării Moldovei – pentru care Ștefan îi „miluia” pe supușii săi, poate avea multe înțelesuri pentru noi, cei de astăzi. În vremea aceea, chiar și în afara unui sistem feudal în adevăratul sens al cuvântului, relațiile dintre deținătorii puterii se bazau mai mult pe relațiile personale⁴⁰. Boierimea depunea un jurământ de credință față de domn, care ar putea echivala cu un „contract vasalic”. Atunci când una din părți încălca acest „contract”, el putea fi anulat. Dacă cel vinovat era domnul, atunci el pierdea sprijinul boierimii și, implicit, tronul. Dacă era vreun boier, acesta își pierdea capul.

Probabil în acest sens trebuie să privim momentele de revoltă a boierimii sau, mai corect spus, de nesupunere față de poruncile domnului și de pribegire a lor peste graniță. Ce va fi făcut Ștefan de s-a confruntat cu răzmerițe boierești, deocamdată nu putem spune. Nu se știe dacă nu îl vor fi considerat și pe el vinovat

³⁹ Jean-Paul Roux, *Regele. Mituri și simboluri*, București, 1998, p. 298.

⁴⁰ Maria Magdalena Székely, *op. cit.*, p. 480.

de „vărsarea sângelui creștinesc”, în numeroasele lupte pe care le-a dat, așa cum avea să pățească peste mai puțin de un veac fiul său, Petru Rareș⁴¹.

Dar lunga domnie de care s-a bucurat, numeroasele realizări și lunga pace socială dovedesc faptul că Ștefan a găsit resursele necesare pentru a asigura integritatea materială și protecția supușilor săi.

Odată cu sfârșitul domniei lui Ștefan cel Mare, în Țara Moldovei se încheie o perioadă de căutări și așezări ale instituțiilor. Statul avea să evolueze de acum înainte pe coordonate bine stabilite, atât din punct de vedere politic, cât și instituțional. Ierarhia socială era bine definită, iar elita politică începea să fie conștientă de rolul ei în menținerea acestor structuri. Atunci când vârful piramidei sociale avea să dispară, boierimea va fi în stare să găsească alternativă la tronul țării, pentru a nu dispărea și statul. Ea este acea *structură* de putere care dă viață *ideii*.

⁴¹ *Ibidem*, p. 481.